

**Identita v kontextu
polské etnické
skupiny
na českém Těšínsku**

Libor Martinek

Libor Martinek

**Identita v kontextu
polské etnické skupiny
na českém Těšínsku**

(Na příkladu díla Pawła Kubisze)

Fotografie v obrazové příloze pocházejí z archivu rodiny P. Kubisze

Autor studie děkuje za svolení k jejich použití

© Doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D.

ISBN 978-80-908130-8-3 (pdf)

Obsah

1. Teoreticko-metodologické problémy pojmu identita.....	1
2. Regionální identita.....	3

Identita v kontextu polské etnické skupiny na českém Těšínsku¹ (Na příkladu díla Pawła Kubisze)

1. Teoreticko-metodologické problémy pojmu identita

Identita je často chápána jako vědomí svébytné totožnosti stálé v čase (jsem to stále já, přes všechny tělesné i psychické změny), jako soulad projevů chování a jednání člověka s jeho totožností (tohle chování patří k tobě) nebo jako ztotožnění se s někým jiným, se skupinou, ideou (tyto názory, hodnoty, jednání jsou mi vlastní).²

Identita se v širším slova smyslu (stejně jako kulturní identita) vytváří v rámci procesu socializace. Dítě se učí rozlišovat lidi na „ty moje“ a „ty cizí“. Tento proces je přirozený a pomáhá nám vrstnat do světa. Pomáhá nám také tento svět interpretovat a rozeznávat naše místo v něm.

Identitu můžeme zkoumat rovněž v rámci kultury, kterou zde chápeme jako charakter skupiny, jako reakci lidského společenství na své konkrétní životní podmínky. Každá skupina se vyvíjí v odlišném životním prostředí (přírodním i společenském, historickém). Jestliže se životní podmínky liší, mohou na ně lidé reagovat odlišně, vytvářet jiné výrobky, hodnoty, náboženství apod. Pak se liší i jejich kultura.

Kulturu v širším slova smyslu je možno chápat jako soubor artefaktů kultury, důsledků činnosti skupiny, sociokulturních regulativů kultury, způsobů fungování a jednání dané skupiny (normy, hodnoty, vzory chování) a idejí kultury, názorů a postojů skupiny (předmět vzdělávání, ideologie, světový názor, filosofie, náboženství) sdílený a předávaný jejími členy. Kulturu nelze ztotožňovat s etnicitou nebo národností. Žádný lidský jedinec se nemůže přizpůsobit společnosti bez kontaktu s druhými lidmi. Tím, že se s nimi stýká, vytváří se jeho kulturní identita, souhrn kulturních vlastností, které považuje za vlastní, známé, blízké.

Dále je možné rozlišit kulturní a etnickou identitu, která je často chápána jako mnohovrstevná identifikace jednotlivce s nejrůznějšími kulturními, etnickými, sociálními, profesními, zájmovými a jinými skupinami. Ustálené vzorce chování a jednání kultury tvoří smysluplné řešení vzniklé situace v daném životním prostředí v dané době. S postupem času, se změnou prostředí, ale i vnímání skupiny se může ztratit či pozměnit smysl i způsob tradičního řešení daného problému. Tradice může zanikat, nebo měnit svůj význam, může se vytvářet nová kulturní tradice.

Zvláště v dnešním světě existuje velké množství skupin, se kterými se může jedinec identifikovat. Kulturní a sociální identita je individuální pocit sounáležitosti s rodinou, školní třídou, sportovním klubem, vrstevnickou skupinou a dalšími uskupeními (například i civilizacemi – vymezenými náboženstvím, filozofií, způsobem života apod.).

Národní identita je pocit sounáležitosti s politickou jednotkou, ve které žijí (nebo několika jednotkami, do kterých nějakým způsobem patřím). Etnická identita se odvozuje od pocitu příslušnosti k daným jazykovým skupinám, k jejich tradičnímu dědictví, umění apod. Globální identifikace pak doplňuje předchozí dvě identity o rozměr pocitu sounáležitosti se všemi lidskými bytostmi.

Identita (a zejména kulturní identita) je citlivou záležitostí. Dává nám pocit bezpečí, sounáležitosti, pocit známého prostředí, které je nám blízké, srozumitelné, v němž se orientujeme a s nímž se také ztotožňujeme. Každý jedinec zároveň chápe svou identitu poněkud jinak. Někdo cítí příslušnost spíše k národnímu státu, další se silně identifikuje např. s určitou specifickou kulturou, jiný se cítí výrazně vázán k rodnému regionu. Vlastní identitu

¹ Studie vychází z naší monografie o Pawłu Kubiszovi, jež vyšla ve Vratislavi v nakladatelství ATUT v r. 2020, avšak v ČR nebyla a není z objektivních důvodů distribuována. (MARTINEK 2020.) Není-li uvedeno jinak, překlady z polštiny do češtiny a provedl autor studie.

² V této studii navazujeme na esej Dany Moorové *Kulturní identita* (spoluautoři Jana Bělohávková a Jiří Kocourek; <http://www.czechkid.cz/si1120.html>; 11. 4. 2020). (MOOROVÁ 2020.)

v běžném životě příliš nevnímáme, důležitá však začíná být vždy při setkání s něčím jiným, cizím. Toto jiné pak působí jako zrcadlo naší vlastní identity. Kulturní a etnická identita každého se liší svou náplní, vztahuje se k jiným hodnotám.

Setkání lidí z různých kultur přináší velké množství dilemat, zároveň může být také důležitým přínosem. Česká republika prošla z hlediska utváření národnostní identity poměrně bouřlivým vývojem. Mnohonárodnostní stát z roku 1918 (8 020 000 občanů národnosti československé, 3 218 000 občanů národnosti německé, 477 000 národnosti ruské, 762 000 národnosti maďarské, 191 000 národnosti židovské, 110 000 národnosti polské a 35 000 jiných dle sčítání lidu³ z roku 1921) byl po bouřlivých událostech první republiky a později druhé světové války přeměněn na homogenní společnost, která po roce 1989 opět začala být různorodější.

V důsledku zkušenosti dvou generací žijících v homogenní společnosti došlo i k výše zmíněnému setření odlišení významu občanství a národnosti. Koncept češství byl redukován na osoby, které se narodily dvěma českým rodičům s českou národností i českým občanstvím a český jazyk mají jako jediný mateřský jazyk. Tři nejdůležitější důvody, které vedou k tomu, aby se člověk mohl považovat za Čecha, jsou: umět česky, cítit se Čechem a mít české občanství. Místo narození a náboženství jsou naproti tomu důležité jen velmi málo.

Mnoha badatelům identity nestačí upozornit na její nejednoznačnost, komplexnost, variabilitu nebo kontext. V antropologické, psychologické a sociologické literatuře proto existují pokusy ji specifikovat. Jedním ze způsobů je izolovat z jevu mnohostranné identity některý z jejích prvků, tedy určitý aspekt, který je poté podroben důkladnému zkoumání a analýze (samozřejmě v závislosti na přijatém teoretickém hledisku). Při reflexi tohoto tématu se nejčastěji vyskytují pojmy jako individuální identita, skupinová identita, sociální identita, kulturní identita, národní identita, etnická identita, regionální identita atd. (Je třeba zdůraznit, že ve skutečnosti obvykle nemáme co do činění s jednotlivými druhy nebo typy identity jako abstrahovanými a izolovanými, spíše pozorujeme jejich soužití, protože se vzájemně doplňují nebo jsou na sobě závislé.) Té posledně zmíněné identitě (regionální) jsme zde dosud nevěnovali pozornost. Mohli bychom se zároveň odkázat na naši dřívější publikaci *Region, regionalismus a regionální literatura* (Opava, 2007), kde jsme o této otázce podrobně pojednali. (MARTINEK 2007: 28–36.) Zde se omezíme na několik postřehů k tématu regionální identity, které nám umožní lépe porozumět situaci na Těšínsku (a také proto, abychom mechanicky neopakovali něco, co jsme publikovali již dříve).

³ Český statistický úřad. Zjišťování národnosti ve sčítání lidu, domů a bytů v období 1921–2001. Praha (<http://www.czso.cz/csu/edicioniplan.nsf/p/4114-03>; 11. 4. 2020).

2. Regionální identita

Pojmem regionální identita lze vyložit jednoduše jako vztah člověka k místu, v němž žije, nebo žil. Její prezentace v literatuře je spojena s rozvojem regionalismu a dnes také s reflexí lokality (v kontrastu s globalizací). Vytváření definic a charakteristik je analogické výše uvedené metodě s tou výjimkou, že je zdůrazněn obsah související s oblastí obývanou jednotlivcem nebo skupinou. Podmínkou jeho výskytu je „zakořenění / zakotvení v prostoru“, k němuž se vztahují symboly (tj. jazyk, náboženství, etnicita, kultura, památníky, místa důležitá pro každodenní prostor, obraz krajiny atd.) a jejich významy. Je však třeba poznamenat, že pod vlivem sociálních změn souvisejících s procesem modernizace byla regionální identita nově definována. V někdejší přístupů ji lze proto považovat za konfiguraci hodnot a norem historicky vykrystalizovaných v dané oblasti ve formě specifické kultury, zvyků nebo způsobů života a správy, které sdílí její obyvatelé a s nimiž se ztotožňují. Můžeme také poukázat na novější přístup, který zdůrazňuje, že předpokladem regionální identity je vědomé používání specifických hodnot vytvořených v dané oblasti. Je třeba zdůraznit tuto vědomou volbu, která závisí na cílech stanovených regionální komunitou (a v podstatě místními a lokálními samosprávnými orgány). Stručně řečeno nová regionální identita představuje mechanismus vědomého a tvůrčího dosažení tradice za účelem mobilizace kolektivních činností tváří v tvář změnám tržních a politických podmínek. Obsahy související s kulturou nebo historií jsou jedním z prvků těchto činností, nikoli cílem samým. Z tohoto důvodu se často používá termín „nový regionalismus“.⁴

V této souvislosti stojí za to vrátit se k otázce identity, zejména k její dimenzi, která bude odkazovat na „smysl zakořenění“, které se může vztahovat na historii, kulturu i prostor. Tento poslední prvek se stále jeví jako jeden z nejstabilnějších a nejdůležitějších při budování lidské sociokulturní identity. Prostor poskytuje místa a symboly spolu s jejich vlastní sémantikou přenášenou zkušenostmi, často bezprostředními, což pomáhá identifikovat se a konsolidovat s takovou oblastí a dalšími lidmi, kteří zde žijí. Takovým prostorem může být také region, a to jak z hlediska kultury, tak z hlediska správy. Obsah, který nese, se proto může lišit a nemusí nutně znamenat odkazy na tradiční prvky (např. jazyk, kulturu, náboženství atd.), ačkoli jsou často znovu interpretovány. Každé místo má řadu atributů, které určují jedinečnou povahu jeho krajiny a obyvatel. Je třeba zdůraznit, že záleží na posledně uvedených faktorech, co se bude nacházet v této kolekci, která pak určí takovou jedinečnost. Možnost výběru a individualita jsou také vepsány do současného projektu sebeobjevování. Ten také zdůrazňuje vědomé využití prvků, včetně tradice (= kulturní dědictví skupiny, její historie atd.), což nasvědčuje tomu, že jde o racionálnější jednání, než představuje emoční prožitek a zkušenost. Pragmatismus nebo racionalita však nevylučují emoce a prožitky, pouze je oslabují.

Jakub Grygar se ve studii *Těšínská vánočka, Splétání sociálních a regionálních identifikací* domnívá, že: „Vnímání regionu a vztahování se k němu představuje dosti náročnou činnost: vytyčení důležitých orientačních bodů, které dají doposud prázdnému prostoru jeho střed i hranice, obdaření těchto bodů významem, který bude sdělný nejenom mně samotnému, ale i mému okolí (který bude komunikovatelný), nalezení dostatečně přijatelného zdůvodnění obhajujícího tuto volbu a přesvědčení ostatních, aby takto vnímaný region vnímali a přijali i se vším tím emocionálním nánosem, kterým byl při svém vytyčování obdařen. Geografický prostor může být uchopen pouze jako prostor symbolický, tedy jako prostor zatížený významy, které mu byly v průběhu let jednotlivými generacemi prisouzeny. A právě tyto významy jsou tím, co nám dovoluje uvažovat o prostorových identifikacích a loajalitách. Identifikace pocíťovaná jako lokální loajalita je především závazkem vůči lokální

⁴ K tomu viz např.: HETTNE: 1–155, 228–250; MATES – WOKOUN 2001; HOLUB 2007; KADERÁBKOVÁ 1996.

historii, resp. k lokalitě se vztahující paměti, k lokálním, mnohdy po celé generace se utvářejícím sociálním vztahům; lokální loajalita je i závazek vůči specifickým, pro daný region typickým institucím.⁵ (GRYGAR 2005: 30–31.)

Hledání odpovědi na otázku „kdo jsem a kam patřím“ odkazuje na realitu, která nás obklopuje i na dialog s minulostí. Regionální identita může být jednou z takových odpovědí. Poskytuje příležitost čerpat ze znalostí komunity a její historie, kultury atd., která je územně vymezena, a z jejího tvůrčího výkladu. To umožňuje zachytit specifčnost místa, skupiny, která zde žije, jaksi „zevnitř“, a použít ji jako stabilizátor pro vyvážení možností identity, ale může to být také nástroj sociální mobilizace, tak nezbytný v dnešní sociální realitě.⁶

5 „Barbora Spalová mne upozornila, že toto tvrzení lze bezproblémově vztáhnout snad pouze na oblasti, ve kterých v posledních generacích nedošlo k diskontinuitě osídlení místa. Pokud tomu tak není, jako např. na území bývalých Sudet, kde se po druhé světové válce setkáváme s radikální obměnou populace, je závazek k regionu pocíťován jako vztah ke krajině. Loajalita vůči historii je nahrazena estetizací, transparenčí do etických, resp. ekologických kvalit. Aktivity (re-)konstruuující paměť místa nejsou prováděny až tak jako nové, Historii konkurující tematizování minulosti, ale mnohem spíše jako »obnova krajiny« s odvoláním na »ekologický rozměr života«, rozuměj ten původní, minulý.“ (GRYGAR 2005: 31.) Můžeme tento názor potvrdit z vlastní badatelské zkušenosti, když jsme prováděli literárněhistorický výzkum na bývalém okrese Bruntál, jehož výstupem bylo dvoudílné kompendium zaměřené převážně na dějiny literatury na Krnovsku: *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. I. díl. Od středověku po internetnické vztahy v literatuře 20. století* (Opava, 2009), *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. II. díl. Od národního obrození do současnosti* (Opava, 2010).

⁶ K tomu viz: CEJPOVÁ 2018: 74–84.

Zde ukázka z knihy končí. Na dalších stránkách knihy se doc. Martinek vyjadřuje v jednotlivých kapitolách na tato témata:

1. Teoreticko-metodologické problémy pojmu identita
2. Regionální identita
3. Sociální identity na Těšínsku
4. Identita v literatuře
5. Vývoj regionálních identit na Těšínsku
6. Identita v díle P. Kubisze
 - 6.1 Lid a jeho historie
 - 6.2 Topos vzpoury
 - 6.3 Sociální kontext Kubiszovy tvorby
 - 6.4 Hrdinové těšínského pohraničí v Kubiszově tvorbě
 - 6.5 K užití dialektu v Kubiszově tvorbě
 - 6.6 Mezi tzv. slezstvím a tzv. polstvím
 - 6.7 Hudební postskriptum
 - 6.7.1 Hudební situace
 - 6.7.2 Hudba jako umělecké médium (a spojení mezi Polskem a Slezskem)
 - 6.8 Závěrem na téma identity v díle Pawła Kubisze

Libor Martinek

**Identita v kontextu
polské etnické skupiny
na českém Těšínsku**

(Na příkladu díla Pawła Kubisze)

Vydalo nakladatelství
Michal Beran – První bruntálské nakladatelství
jako svou 3. publikaci
v roce 2021

ISBN 978-80-908130-8-3 (pdf)

e-mail: info.pbn@centrum.cz
web: pbn.proweb.cz